

Píše Anna Schubertová

(E*forum, 17. 11. 2021)

České publikum se letos na podzim dočkalo dalšího příspěvku k nekončícím diskusím o Milanu Kunderovi. **Milan Kundera. Od Žertu k Bezvýznamnosti**, dokument v režii **Miloslava Šmídmajera**, je portrétem, který následuje obraz budovaný Kunderou samotným. Dokumentarista spisovatele sice nezískal pro plnou účast v natáčení, manželé Kunderovi ale k některým částem filmu poskytli mluvený komentář, a jak jsme se dozvěděli ze Šmídmajerova nedávného rozhovoru v DVTV, paní Kunderová film dokonce ocenila pochvalnou SMS. Dokument představuje po Novákově loňském životopisu *Kundera. Český život a doba* (2020) další domácí počín, který si klade za cíl Kunderu představit české i zahraniční veřejnosti. Kontrast mezi oběma díly přitom snad nemohl být výraznější: oba představují opačné póly domácí kunderovské debaty a jejich mimoběžná povaha svědčí o potížích, které jsou této debatě vlastní.

Dokument rámuje příběh zvědavého studenta, který si chce rozšířit znalosti o slavném spisovateli a který na začátku filmu formuluje přání udělat s Kunderou rozhovor. Po krátkém googlení student kontaktuje Kunderovy přátele a interprety, s nimiž potom v průběhu filmu rozpráví o autorovi a jeho díle (tato figura v dokumentu není plně dotažená, velká část rozhovorů je vedena přímo s kamerou). Kunderův příběh je vyprávěn chronologicky prostřednictvím citátů jeho díla, komentářů přátel a odborníků, archivních záběrů a fotografií. Hlavní roli hraje dílo, které tvůrci představují nikoliv od *Žertu*, jak by napovídala název, ale od básnické sbírky *Člověk zahrada širá*. Zde je na místě uznat, že ačkoliv dokument vychází ve velké míře vstříc Kunderovu autorizovanému obrazu, zcela se s ním nepřekrývá - Kunderovo oficiální dílo podle edice la Pléiade začíná až *Směšnými láskami*. Dokument končí harmonicky: zvědavý student sice rozhovor nezískal, ale uvědomí si, že o něj nestojí, protože poznat spisovatelovo dílo znamená poznat jeho samého.

Film zohledňuje dvě výtky, které byly ze strany odborné veřejnosti adresovány Novákovu životopisu - deklarovane se zaměřuje na dílo a neopomíjí jeho literárněvědnou recepci. Mohl by tedy vzbuzovat naději, že bude podnětným příspěvkem k literárněvědné diskusi o Kunderově odkazu, nebo alespoň jejím podnětným shrnutím. Navzdory úctyhodnému množství významných intelektuálů a intelektuálek (ve filmu vystupují např. literární vědci Tomáš Kubíček, Jiří Brabec, Sylvie Richterová, Jakub Češka a Guy Scarpetta nebo filozof Bernard-Henri Lévy) však dokument tuto ambici nenaplnuje. Tato skutečnost nejde na vrub odborníkům a odbornicím samotným, o jejichž povolání hovořit o Kunderově díle není pochyb, ale spíše na vrub role, která je jim ve filmu přisouzena. Protože má dokument ambici představit celé autorovo dílo, není možné jít u jednotlivých děl příliš do hloubky.

Mluvící hlavy poskytují informace, které bychom mohli získat i z dobré učebnice: rekapitulaci děje, základní literárněhistorické souvislosti, hlavní tematické konflikty nebo parafráze Kunderových sebeinterpretací z esejů. Nelze se ubránit dojmu, že byli k realizaci přizváni zejména proto, aby přinesli k pomníku velkého spisovatele darem vlastní kulturní kapitál. Tento rys se stává ještě markantnějším ve chvíli, kdy se film přesouvá do Francie. Zatímco čeští mluvčí s tituly před jménem a knihovnami za hlavou k pomyslnému pomníku přinášejí zejména ocenění jeho intelektuálního přínosu, sluncem zalité pařížské salony francouzských intelektuálů Kunderovu portrétu dodávají punc světovosti a noblesy.

Ze spektra literárněvědné debaty o Kunderově díle byli k tvorbě filmu přizváni jen ti interpreti, kteří jsou vstřícní k jeho vlastním sebeinterpretacím a oceňují jej jako výjimečného spisovatele. Tento fakt by u jakéhokoli jiného autora pravděpodobně nezbudil větší pozornost; pro Kunderovu recepci však platí, že se tato sebe prezentace a také její vstřícný výklad razantně rozcházejí s tím, jak je Kundera vnímán u části odborné i širší veřejnosti. Tato skutečnost je ve filmu zcela potlačena: o existenci hlasů, které harmonický obraz narušují, se dozvídáme jen prostřednictvím letmých náznaků. Sylvie Richterová sice zmíní, že je Kundera předmětem kampaně jistých zlovolných závistivců, ale už nerozvede, co je předmětem kritiky (zde je opět třeba připomenout, že výsledná podoba je záležitostí střihu). Kritické hlasy by podle mého názoru filmu prospěly nikoliv pro dosažení mytické „objektivity“ v duchu pět minut pro přítele, pět minut pro nepřítel – takový přístup by u dokumentární pocty byl absurdní –, ale pro podpoření základní důvěryhodnosti filmu. Alespoň v Česku si totiž nelze představit diváka, který by o některé z kontroverzí neměl alespoň základní povědomí a nepocítoval tak plně harmonický obraz Milana Kundery jako určitou manipulaci. Nebylo nutné zvat rovnou Jana Nováka a otevírat debatu o Kunderově údajném udavačství, stačilo by představit pohledy, které se plně nepodřizují Kunderovým přáním a autorovo dílo i jeho koherentní sebe prezentaci problematizují.

Jak natočit dokument o spisovateli, který se po celý život (více či méně) odmítá nechat „dokumentovat“, a přitom respektovat jeho přání být prezentován pouze dílem? Tvůrci se s tímto paradoxem vyrovnávají rafinovaně – sice v závěru filmu nechávají Kunderu zmizet za jeho texty, ale činí to až poté, co divákovi představili všechny dostupné archivní materiály a odvyprávěli jeho životopis. Kunderovo unikání objektivům kamer a fotoaparátů jako by ještě podněcovalo touhu zachytit otisk jeho tělesné přítomnosti: dokument hrdě prezentuje dosud neznámé fotografie zachycující exemplář Kundera v pohybu, reportáž, v níž Věra Kunderová dává nahlédnout do soukromí jejich brněnské vily, nebo svědectví Jana Kačera, který Kunderu sice osobně neznal, ale jednou ho viděl a musel obdivovat jeho mužnou krásu. Ačkoliv životopisná data nemají v dokumentu tak dominantní postavení jako třeba u Nováka, příběh Kunderova života v průběhu filmu v určité podobě zaznívá. Kundera je představen jako intelektuální génius z kultivovaného prostředí, který byl po krátkém mladickém poblouznění komunistickým režimem perzekvován (v dokumentu například nepřesně zazní, že byl z pražské filozofické fakulty vyhozen, přitom se jednalo o přestup). Přestože nebyl levicovými intelektuály ve Francii pochopen, nakonec navzdory zlovolným kritikům

nalezl světovou slávu.

Pro veřejnou debatu o Kunderovi je typické, že se Kundera stává reprezentantem širších fenoménů. Exemplárním zavržením „svazáka“ Kundery v Novákově životopisu může čtenář stvrdit svou morální nadřazenost nad zvrhlými komunisty, příběh představený v dokumentu zase vytváří dojem, že „náš velikán“ prožil navzdory politickým peripetiím život bez zásadních dilemat, paradoxů a nekonzistencí. Oba póly diskuse pak jakoby se provokovaly navzájem – uhlazený portrét vybízí k demaskování, hanopis zase k obranářskému vyvyšování. Nebylo by ale možné zvolit ještě třetí cestu, jež by více odpovídala naší zkušenosti mezilidských vztahů a méně melodramatu a jež by Kunderu nechápala jako padoucha, ale ani jako jednoznačného hrdinu?

Vraťme se na závěr k figuře zvědavého studenta. Mohli bychom ho vnímat jako alegorické zpodobnění cílového publika dokumentu: mladý člověk, který si přečte Kunderův román a chce se se spisovatelem seznámit do hloubky. Představa, že se tento mladý člověk spokojí s harmonickým obrazem budovaným Kunderou a jeho přáteli a od problematičtějších momentů jen cudně odvrátí zrak, je podle mého názoru naivní. Pokud by tvůrci měli k divákům trochu víc důvěry, třeba by byli překvapeni jejich ochotou vymanit se z černobílého pohledu na naši nedávnou historii i její aktéry.

Milan Kundera: Od Žertu k Bezvýznamnosti. Režie Miloslav Šmídmajer, scénář Miloslav Šmídmajer a Jakub Vansa, 2021, 92 minut.

www.ipsl.cz